

Жиенбекова А.М.,
Арыстамбаева А.З.,
Купенова Ж.Қ.

**Ұйымның ішкі аудиторлық
қызметін инновациялық
дамыту жолдары**

Қазақстан Республикасы Президенті Н.Ә. Назарбаевтың «Нұрлы жол», бұл – ел дамуының жаңа кезеңінің бастауы екенін айтты. Бұл тек дағдарысты еңсеру бағдарламасы ғана емес. Бұл – біздің ортақ мақсатымыз – Қазақстанның әлемдегі ең дамыған 30 елдің қатарына енуін қамтамасыз ете отырып, бұрынғыдан да күшейе түсуіміздің, топтасуымыздың және Мәңгілік Ел идеясын іске асыруымыздың тарихи мүмкіндігі. Елбасы Жолдауында Қазақстандағы саяси-экономикалық, әлеуметтік жаңартулар жалғасын табатынын айқындай түсті. Осыған сәйкес, экономикалық даму жолында инновациялық даму бір бағыты болып табылады [1]: біріншіден, экономикалық кризистің жойылуына, екіншіден, экономиканың ұзақ мерзімді өсуін тұрақты қамсыздандырудың негізгі әдісі болып табылады. Бүгінгі таңда инновациялық фактордың басқару мәселесі даму механизмін ынталандыру, яғни, бухгалтерлік есептің, аудиттің және тексерудің жүйесін жақсарту арқылы оларды бейімдеу бүгінгі күннің талаптарына сәйкес өзектілігі болып табылады.

Түйін сөздер: ішкі аудит, тексеру, басқару есебі, талдау.

Zhienbekova A.M.,
Arystambaeva A.Z.,
Kupenova Zh.K.

**Innovative way of development
of the internal audit of the
enterprise**

Currently set by the President of the Republic of Kazakhstan Nursultan Nazarbayev task «Nurly zhol- the way in The Future» in the message about entry of the country among the 30 most developed countries requires a large number of transformations of many economic relations. Among these transformations preference is given to intensive ones e.t. the use of more efficient production methods. In this regard, innovative way of development is the most appropriate, as the primary method, firstly, to overcome the economic crisis; secondly, to ensure stable long-term economic growth. Nowadays, the problem of managing innovation factor as incentive mechanism of development through improved systems of accounting, audit and control by their adaptation to the requirements of today is becoming more and more actual.

Key words: internal audit, inspection, management accounting, analysis.

Жиенбекова А.М.,
Арыстамбаева А.З.,
Купенова Ж.Қ.

**Инновационный путь развития
внутреннего аудита
предприятия**

В настоящее время поставленная Президентом Республики Казахстан Н.А. Назарбаева задача в послании «Нұрлы жол – путь в будущее» вхождения страны в число 30 самых развитых стран требует большого количества преобразований многих субъектов экономических отношений [1]. Среди этих преобразований предпочтение отдаётся интенсивным, т.е. использование более эффективных методов производства. В этой связи инновационный путь развития является наиболее приемлемым, как основной метод, во-первых, преодоления экономического кризиса; во-вторых, обеспечения стабильного долгосрочного роста экономики. На сегодняшний день проблема управления инновационного фактора как стимулирующего механизма развития через улучшение систем бухгалтерского учёта, аудита и контроля путем их адаптации к требованиям сегодняшнего дня приобретает все большую и большую актуальность.

Ключевые слова: внутренний аудит, проверка, управленческий учет, анализ.

**ҰЙЫМНЫҢ ІШКІ
АУДИТОРЛЫҚ
ҚЫЗМЕТІН
ИННОВАЦИЯЛЫҚ
ДАМУ ЖОЛДАРЫ**

Қазақстан Республикасы Президенті Н.Ә. Назарбаевтың «Нұрлы жол», бұл – ел дамуының жаңа кезеңінің бастауы екенін айтты. Бұл тек дағдарысты еңсеру бағдарламасы ғана емес. Бұл – біздің ортақ мақсатымыз – Қазақстанның әлемдегі ең дамыған 30 елдің қатарына енуін қамтамасыз ете отырып, бұрынғыдан да күшейе түсуіміздің, топтасуымыздың және Мәңгілік Ел идеясын іске асыруымыздың тарихи мүмкіндігі. Елбасы Жолдауында Қазақстандағы саяси-экономикалық, әлеуметтік жаңартулар жалғасын табатынын айқындай түсті. Осыған сәйкес, экономикалық даму жолында инновациялық даму бір бағыты болып табылады [1]: біріншіден, экономикалық кризистің жойылуына, екіншіден, экономиканың ұзақ мерзімді өсуін тұрақты қамсыздандырудың негізгі әдісі болып табылады. Бүгінгі таңда инновациялық фактордың басқару мәселесі даму механизмін ынталандыру, яғни, бухгалтерлік есептің, аудиттің және тексерудің жүйесін жақсарту арқылы оларды бейімдеу бүгінгі күннің талаптарына сәйкес өзектілігі болып табылады. Ұйымның ішкі аудиторлық қызметін инновациялық дамыту жолдарында, теория мен тәжірибе негізінде ұйымның ішкі аудиторлық қызметін шаруашылық жүргізуші субъекті оның меншік иелерінің мүддесін қорғау үшін ұйымдастырылатын және ішкі құжаттармен белгіленетін бақылау жүйесі ретінде қарастыруға болады. Ұйымның ішкі аудиторлық қызметін инновациялық дамыту жолдарында экономикалық субъект буындары қызметінің тиімділігін бақылау тәсілдерінің бірі, бухгалтерлік есеп және ішкі бақылау жүйесінің сенімділігін бағалау құралы деп қарастыруға болады. Басқарудың бір функциясы бола отырып, ішкі аудит басқарушылық шешімдер қабылдауда онымен тығыз байланыста болады.

Ішкі аудит ұйым қызметінің барлық негізгі функционалдық бағыттарын тексеруді қамтиды. Осы тұрғыдан алғанда оның зерттеу пәні негізінен қаржылық есепті растау қызметін атқаратын сыртқы аудит шеңберінен кең болып табылады.

Нарықтық жағдайда кәсіпорынды басқарудың және оның құрамдас бөлігі – ішкі аудиттің тиімді жүйесін құру қажет. Бұл үшін басқарудың әлемдік теорияларының интеграциялық әсері жағымды жағдай болып табылады. Шаруашылық жүргізудің жаңа жүйесі ішкі аудиттің жаңа концепциясын ендіруді талап

етеді. 2002 жылдан бастап Қазақстан сыртқы аудиттің халықаралық стандарттарына өтті. Осыған байланысты ұйымның ішкі аудиторлық қызметін инновациялық дамыту және оны әрбір кәсіпорынның есеп жүргізу саясатында қарастыру өзекті мәселе болып табылады.

Басқару белгілі бір жүйеде жүргізілетін үздіксіз процесс. Ауытқулар мөлшерін төмендету үшін басқарудың ғылыми деңгейін жоғарылату керек. Бұл жағдайда бухгалтерлік есеп және ішкі аудит қызметі беретін ақпараттық қамсыздандыру елеулі рөл атқарады. Бухгалтерлік есеп жүргізу мен талдау қызметінен ұйымның ішкі аудиттік қызметінің айырмашылығы – оның заңсыз операцияларының, тиімсіз операцияларының, жобалардың шешімдерін қабылдау кезеңінде алдын алу мүмкіндігінде.

Басқарудың дербес функциясы ретінде аудит басқарудың есеп жүргізу, талдау, жоспарлау сияқты функцияларымен әрекеттесіп, олардың тиімділігіне белсенді әсер етеді.

Басқару тиімділігін жоғарылату үшін оның барлық функциялары қызметінің тиімділігіне қол жеткізу керек: жоспарлау, ұйымдастыру, есеп жүргізу, талдау және ішкі аудит.

Аудит функциясын бақылау мәселесін ерекше атап өту қажет. Біздің пікірімізше, ұйымның ішкі аудиторлық қызметін басқару функциясы ретінде қарастыру керек. Ұйымның ішкі аудиторлық қызметін жоспарлау, бағдарлама жасау, тексеру жүргізу, нәтижелерді жинақтау сияқты көптеген элементтер мен компоненттерден (құрағыштардан) тұратын күрделі жүйе.

Өндірістік-шаруашылық, ұйымдастырушылық, маркетингтік т.б. қызметтер кәсіпорынның көптеген бөлімдерінде бір мезгілде жүзеге асырылатындықтан, басқарудың барлық функциялары мен элементтері үйлесім тауып отырады. Ұйымның ішкі аудиторлық функциясын жүзеге асыру күрделілігі осында, себебі ол барлық үрдістердің нақты шекарасы мен өзара байланысын анықтауға мүмкіндік бере алмайды. Алайда, басқару жүйесінің бір функциясынан алынған ақпараттың сипаты бойынша оның қай жүйеге жататындығын, сондай-ақ оның аудит кезіндегі жағдайын анықтауға болады.

Аудиторлық қызметтерді жүзеге асырумен байланысты құқықтық және этикалық нормалардың өзара қарым-қатынасын мемлекеттік және кәсіби тәуелсіз қаржылық бақылау органдары әзірлейді. Біздің елімізде аудитті нормативтік-құқықтық реттеудің мемлекеттік жүйесі құрылған. Тәуелсіз қаржылық бақылау ұйымының заңды базасының негізгі элементтеріне кіретіндер:

- ҚР Конституциясы.
- ҚР Азаматтық кодексі.
- ҚР «Аудиторлық қызмет туралы» заңы.
- ҚР «Бухгалтерлік есепке алу мен қаржылық есеп беру туралы» заңы.
- ҚР Қылмыстық кодексі.
- «Салықтар және бюджетке міндетті басқа төлемдер туралы» кодексі.
- ҚР әкімшілік жолмен құқық бұзушылар туралы кодексі.
- ҚР Бюджет кодексі.
- ҚР «Акционерлік қоғамдары туралы»; «Банкроттық туралы»; «Шетелдік инвестиция» туралы; «Шектеулі және косымша жауапкершілікті серіктестіктер туралы», «Қазақстан Республикасының Ұлттық банкі туралы» және т.б. заңдары.

Жоғарыда аталған заңды құжаттарда аудиторлық қызметке тікелей қатысы бар маңызды нормалар мен ережелер анықталған. Оларды айқын білген жөн және іс жүзінде дұрыс қолдану керек. Бұл арада қолданыстағы нормативтік-құқықтық актілер жүйелі түрде толықтырылып, өзгертіліп тұратынын және қажет болған жағдайда қайтадан жасалатынын ескеріп отыру керек.

ҚР «Аудиторлық қызмет туралы» жаңа заңның талаптарына сәйкес аудиторлардың аумақтық (территориялық) палаталары мен Республикалық палатаны тексеру, комиссияны сайлау және аудиторларды аттестациядан өткізу жөнінде біліктілік комиссиясын қалыптастыру бойынша шаралар жүзеге асырылады. 1998 жылдың 22-23 желтоқсанында Алматыда елдегі аудиторлардың төртінші Республикалық конференциясы болып, оның қорытындылары бойынша мынадай маңызды қаулылар қабылданды:

1. ҚР «Аудиторлық қызмет туралы» заңын іс жүзіне асыру бойынша аудиторлар мен аудиторлық ұйымдардың міндеттері туралы.
2. Аудиторлардың Республикалық палатасын қалыптастыру туралы.
3. «Аудиторларды аттестациялау жөніндегі біліктілік комиссиясы туралы» ережені бекіту туралы.
4. Республикалық палатаның Кеңесін сайлау туралы.
5. Аудиторлар Республикалық палатасының тексеру комиссиясын сайлау туралы.
6. Аумақтық аудитор палаталары төрағаларының Кеңесін сайлау туралы.
7. Аудиторларды аттестациялау жөніндегі біліктілік комиссиясының ревизиялық комиссиясын сайлау туралы.

Бүгінгі таңда Қазақстанның көптеген аудиторлық ұйымдарында көрнекті нормативтік база-

лар бар. Бұл олардың аудиторлық тексерулерді сәтті жүргізуіне ғана емес, сондай-ақ кеңес беру және басқа да кәсіби қызметтерде жетістікке қол жеткізулеріне мүмкіндік береді. Осындай қызметтердің арасында айтарлықтай салмағы басымдары мыналар: қаржылық шаруашылық қызметтерді талдау, кәсіпорындар мен банктердің төлем қабілеттілігін, кредиттік қабілеттіліктерін, өтелімділіктерін бағалау, бухгалтерлік есеп, есептеме жасау, құқық, салық салу, жекешелендіру, мүлікті бағалау, маркетинг, менеджмент мәселелері бойынша кеңес берулер және т.б.

ҚР «Аудиторлық қызмет туралы» заңы аудиторды жүзеге асырудың құқықтық негіздерін анықтайды әрі меншік иеленушілер мен мемлекеттің мүліктік мүдделерін қорғауға ықпалын тигізетін тәуелсіз қаржылық бақылау жүйесін құруға бағытталған. Егер Қазақстан Республикасы аудиторлық қызметті реттейтін еліміздің қазіргі заңы мен басқа да заң актілерінен бөлек халықаралық келісімшарттармен және келісімдермен жүзеге асыруға бет бұрса, онда халықаралық келісімшарттар мен келісімдердің ережелері қолданылады.

Ұйымның ішкі аудиторлық қызметі басқарушылық қызмет элементі ретінде бухгалтерлік есеп беретін ақпараттық жүйені қажет етеді. Ұйымның ішкі аудиторлық қызметінің қорытындысы әртүрлі болады: кей жағдайда нәтиже жылдам алынса, келесі бір жағдайда белгілі бір уақыт өткенге дейін, ал кейде қателер өте кеш немесе тіпті анықталмай да қалады. Бұл ұйым жұмысын бағалау көрсеткіштерін төмендете отырып, қаржылық нәтижеге тура немесе жанама ықпал етеді. Осыған байланысты ұйымның ішкі аудиторлық қызметін инновациялық дамыту үшін ақпаратпен қамсыздандыру сапасын жақсарту мақсатында кәсіпорынның бірыңғай ақпараттық жүйесін құрған абзал.

Ұйымның ішкі аудиторлық қызметінің негізгі мақсаты басқарудың барлық деңгейлеріндегі барлық қызмет түрлерінің тиімділігін қамтамасыз ету, сондай-ақ ұйымның және оның иелерінің (акционерлердің) заңды мүліктік мүддесін қорғау болып табылады.

Ішкі аудит кәсіпорынның экономикалық саясатының сақталуына сараптамалық баға береді. Демек, бақылау сипатындағы міндеттерден басқа ішкі аудит экономикалық диагностика, қаржылық стратегия өңдеу, маркетингтік зерттеулер жүргізу, басқармалық кеңес беру т.б. міндеттерді шешеді. Сондай-ақ, ішкі аудит бөлі-

мінің қызметкерлері басқа да ұйымдастыру-басқарушылық, құқықтық, техника-экономикалық, технологиялық және т.б. шаруашылық жүргізуші кәсіпорынның ішкі құжаттарымен анықталатын міндеттері атқарылады. Аталған мәселелерді шешу үшін аудиторлар тексеруді жүргізу міндеттердің көлемі мен күрделілігіне сәйкес жоғары білікті, тәжірибесі мол мамандар болуы керек. «Ұйым ішіндегі тексеруді бухгалтерлер немесе бас бухгалтер емес, арнайы кәсіби аудиторлық бөлім, басқарма жүзеге асыруы тиіс», – деп жазады Ю.А. Данилевский.

Ұйымның ішкі аудиторлық қызметінің маңызды аспектісі кәсіпорынның бүкіл қажетті қорлармен қамтамасыз етілуін тексеру болып табылады. Нарықтық жағдайда жабдықтау жұмыстары жабдықтаушылармен тікелей келісімшарт жасау арқылы жүзеге асырылады. Сондықтан, келісімшарттарының сақталу деңгейін, келісімшарттар бұзылған жағдайда қабылданған шараларды, жабдықтаушылардан шағын талап жасау, санкциялар қолдану, тауарлы-материалдық құндылықтарды қабылдау, сақтау және пайдалану тәртібін тексеру қажет.

Бұл бағыттағы келесі қадам «тапсырыстар портфелін» қалыптастыру, яғни тапсырыс көлемі, оның бағасы, мерзімі, шарттары, өнім өндіру жағдайларының бақылауға алынуы болып табылады. Осы параметрлер бойынша өндірілген өнімнің өткізілуі кепілдігін қамтамасыз ету үшін талдау жұмыстары жүргізіліп, нақты өндіріс көлемімен салыстырылады. Сондай-ақ, аудитор аталған мәселені жабдықтау келісімшарттары бойынша зерттеуді жалғастыруы керек. Барлық ауытқуларды жұмыс құжаттарында көрсетіп, содан соң оларды жинақтап, себептерін талдау қажет.

Ұйымның ішкі аудиторлық қызметін инновациялық дамыту жолында ең маңызды міндеті басқармалық қызметінің тиімділігін бақылау болып табылады.

Ұйымның ішкі аудиторлық қызметі объектілерін тексеру екі деңгейде жүзеге асырылады: бастапқы және кезекті. Бастапқы аудит деңгейінде жалпы танысу, байқау, шолу және бағалау жұмыстары жүргізіледі. Танысу жұмыстары қорытынды есептерді, кәсіпорын газетінің материалдарын, жиналыс хаттамаларын, жоспарларды, штат құрамының тізімдік санын, табыстылықты, қызмет түрлерін және т.б. зерттеу арқылы жүзеге асырылады.

Бастапқы аудиттің сапалы жүргізілуі басқару объектілерінің қызметіндегі заң талаптарын бұ-

зу, ауытқулар жөнінде ақпарат жинауға мүмкіндік береді. Осы мәліметтерді топтастыру және талдау нәтижесінде ұйымның ішкі аудиторлық

қызметінің инновациялық дамуы осы фактілердің алдын алу, жою бойынша тиісті шешімдер қабылдайды.

Әдебиеттер

- 1 http://www.akorda.kz/ru/page/page_218338_poslanie-glavy-gosudarstva-narodu-Kazakhstana.
- 2 Кеулімжаев К.К. Қаржылық есеп. – Алматы 2001.
- 3 Абленов Д.О. Аудит негіздері: оқулық. – Алматы: Экономика 2005.
- 4 Әтмырзаев А.А. Укашев Б.Е. Аудит теориясы Алматы, 2000.

References

- 1 http://www.akorda.kz/ru/page/page_218338_poslanie-glavy-gosudarstva-narodu-kazakhstanana
- 2 Keulimzhayev KK Financial Accounting. – Almaty, 2001.
- 3 DO Ablenov Theory audit textbook economics. – Almaty, 2005.
- 4 Satmyrzaev AA Ukashev BE Theory audit. – Almaty, 2000.

